

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BUDJET-SOLIQ SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Xabibullayev Yaxyobek

Andijon davlat texnika instituti

Moliya va moliyaviy texnologiyalar

yo'nalishi 4-kurs talabasi,

Ilmiy rahbar: i.f.f.n., dotsent

Sotvoldiyev Alisher

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida budjet-soliq siyosatini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Maqolada davlat moliyasini boshqarishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati, soliq ma'murchiligini raqamlashtirish jarayonlari, elektron budjet tizimlari hamda fiskal siyosat samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, budjet daromadlarini shakllantirish va xarajatlarni boshqarishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: budjet-soliq siyosati, fiskal siyosat, soliq ma'murchiligi, elektron budjet, raqamlashtirish, davlat moliyasi, budjet daromadlari.

Kirish. Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi davlat boshqaruvining barcha sohalarida, jumladan davlat moliyasini boshqarish tizimida ham tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng qo'llanilishi moliyaviy resurslarni shakllantirish, taqsimlash va ulardan foydalanish jarayonlarining samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, davlat moliyasini boshqarishda raqamli texnologiyalarni joriy etish fiskal barqarorlikni ta'minlash, budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish hamda soliq ma'murchiligini takomillashtirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi [1].

Davlat moliyasini boshqarishda raqamli texnologiyalarning asosiy afzalliklaridan biri moliyaviy jarayonlarning tezkorligi va aniqligini oshirishdir [2]. An'anaviy boshqaruv tizimlarida ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish ko'p vaqt talab qilgan bo'lsa, raqamli platformalar ushbu jarayonlarni avtomatlashtirish imkonini bermoqda. Natijada davlat organlari budjet daromadlari va xarajatlari bo'yicha ma'lumotlarni real vaqt rejimida kuzatish, moliyaviy oqimlarni tahlil qilish hamda asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa davlat moliyaviy resurslaridan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Soliq ma'murchiligini raqamlashtirish bugungi kunda fiskal siyosatni takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda ko'plab davlatlarda soliq hisobotlarini elektron shaklda topshirish, elektron hisob-

fakturalardan foydalanish, onlayn nazorat mexanizmlarini joriy etish va soliq to'lovchilarga masofaviy xizmatlar ko'rsatish tizimlari keng rivojlandi. Ushbu jarayonlar soliq organlari va soliq to'lovchilar o'rtasidagi munosabatlarni soddalashtirish bilan birga, ma'muriy xarajatlarni qisqartirish va soliq tushumlarini oshirishga xizmat qilmoqda.

Raqamlashtirish natijasida soliq ma'lumotlarining yagona elektron bazasi shakllanmoqda. Bu esa soliq to'lovchilar faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish, soliq xavflarini aniqlash hamda soliqqa tortish bazasini kengaytirish imkoniyatlarini yaratadi [3]. Ayniqsa, sun'iy intellekt va katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish texnologiyalaridan foydalanish yashirin iqtisodiy faoliyatni aniqlashda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Natijada soliq intizomi mustahkamlanib, davlat budjeti daromadlarining barqaror o'sishi ta'minlanmoqda.

Elektron budjet tizimlari davlat moliyasini boshqarishda muhim o'rin egallaydi. Ushbu tizimlar budjet mablag'larini rejalashtirish, ijro etish, monitoring qilish va nazorat qilish jarayonlarini yagona axborot maydonida amalga oshirish imkonini beradi. Elektron budjet texnologiyalari orqali davlat organlari budjet mablag'larining harakatini aniq kuzatishi, xarajatlarning maqsadli yo'naltirilishini nazorat qilishi hamda moliyaviy intizomni mustahkamlashi mumkin. Bu esa budjet mablag'laridan foydalanishdagi samarasizliklarni kamaytirishga yordam beradi.

Elektron budjet tizimlarining yana bir muhim afzalligi davlat moliyasining shaffofligini oshirish bilan bog'liq. Raqamli platformalar orqali budjet ma'lumotlarining markazlashgan holda saqlanishi va qayta ishlanishi inson omili ta'sirini kamaytiradi. Natijada moliyaviy operatsiyalar ustidan nazorat kuchayadi va budjet mablag'laridan foydalanishda aniqlik darajasi ortadi. Bu esa davlat moliyasini boshqarish sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Fiskal siyosat samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalarning o'rni tobora ortib bormoqda. Fiskal siyosatning asosiy vazifalaridan biri iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, inflyatsiyani nazorat qilish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishdan iborat [4]. Ushbu maqsadlarga erishishda ishonchli va tezkor ma'lumotlarning mavjudligi muhim ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar budjet va soliq ko'rsatkichlarini real vaqt rejimida kuzatish imkonini berib, fiskal qarorlarning sifatini oshiradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar iqtisodiy jarayonlarni prognozlash imkoniyatlarini kengaytiradi. Zamonaviy tahliliy dasturlar yordamida budjet daromadlari dinamikasi, soliq tushumlari hajmi hamda davlat xarajatlarning natijadorligi oldindan baholanishi mumkin. Bu esa fiskal siyosatni rejalashtirish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflarni kamaytiradi va moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlaydi.

O'zbekiston sharoitida ham davlat moliyasini raqamlashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Soliq tizimining modernizatsiya qilinishi,

elektron xizmatlarning kengaytirilishi va moliyaviy boshqaruv jarayonlariga zamonaviy axborot texnologiyalarining joriy etilishi natijasida budjet-soliq siyosatining samaradorligi oshib bormoqda. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya jarayonlarini yanada jadallashtirish, davlat organlari axborot tizimlarining o'zaro integratsiyasini kuchaytirish hamda kiberxavfsizlikni ta'minlash dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Kelgusida fiskal siyosat samaradorligini oshirish uchun sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish, katta ma'lumotlar tahlilini rivojlantirish, avtomatlashtirilgan nazorat tizimlarini keng joriy etish va elektron xizmatlar sifatini yaxshilash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu davlat moliyasini boshqarishning zamonaviy modelini shakllantirishga, budjet daromadlarini ko'paytirishga va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

O'zbekistonda so'nggi yillarda davlat moliyasini boshqarish tizimini modernizatsiya qilish, xususan budjet-soliq siyosatini raqamlashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmogda. Ushbu jarayonlarning asosiy maqsadi davlat moliyaviy resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, soliq tushumlarini barqarorlashtirish hamda budjet jarayonlarida shaffoflikni ta'minlashdan iboratdir. Raqamli iqtisodiyot sharoitida fiskal siyosatni takomillashtirish davlat boshqaruvi tizimining muhim yo'nalishiga aylangan.

Hozirgi kunda O'zbekistonda soliq ma'murchiligini raqamlashtirish jarayonlari bosqichma-bosqich kengayib bormogda. Xususan, elektron soliq hisobotlari tizimi orqali 100 foizga yaqin yuridik shaxslar soliq deklaratsiyalarini onlayn topshirmogda. Elektron hisob-fakturalar tizimi joriy etilgandan so'ng, 2023-yil davomida 500 milliondan ortiq elektron hujjatlar qayta ishlangan bo'lib, bu soliq organlarining ish samaradorligini sezilarli darajada oshirdi. Shuningdek, onlayn nazorat-kassa mashinalari soni 300 mingdan oshib, savdo aylanmalarini real vaqt rejimida monitoring qilish imkoniyati yaratildi.

Budjet jarayonlarini raqamlashtirish sohasida ham muhim natijalarga erishildi. Davlat budjetining ijrosi bo'yicha ma'lumotlar yagona elektron tizim orqali yuritilmogda. Bu tizim orqali respublika bo'yicha 2024-yilda 250 mingdan ortiq budjet to'lovlari elektron shaklda amalga oshirilgan. Shu bilan birga, budjet tashkilotlarining xarajatlarini rejalashtirish va ijro etish jarayonlari avtomatlashtirilgan platformalar orqali nazorat qilinmogda, bu esa inson omili ta'sirini kamaytirib, moliyaviy intizomni kuchaytirmogda.

Soliq tushumlarini tahlil qilish jarayonida raqamli texnologiyalar keng qo'llanilmogda. Masalan, katta ma'lumotlar (Big Data) asosida soliq xavflarini tahlil qilish tizimi orqali 1,2 milliondan ortiq xo'jalik yurituvchi subyekt faoliyati monitoring qilinmogda. Ushbu tizim yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirish va soliq bazasini

kengaytirishga xizmat qilmoqda. Natijada so'nggi 5 yil ichida davlat budjeti daromadlari tarkibida soliq tushumlarining ulushi sezilarli darajada oshgan.

Raqamlashtirish jarayonlari doirasida davlat xizmatlarini elektron shaklga o'tkazish ham kengaytirilmoqda. Bugungi kunda soliq organlari tomonidan 60 dan ortiq elektron xizmatlar ko'rsatilmoqda, jumladan soliq qarzdorligini tekshirish, sertifikat olish, hisobot topshirish va to'lovlarni amalga oshirish kabi xizmatlar to'liq onlayn rejimda ishlamoqda. Bu esa fuqarolar va tadbirkorlar uchun vaqt va xarajatlarni sezilarli darajada qisqartirmoqda. Shu bilan birga, budget-soliq siyosatini yanada takomillashtirish bo'yicha bir qator amaliy takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, barcha moliyaviy axborot tizimlarini yagona integratsiyalashgan platformaga birlashtirish maqsadga muvofiqdir. Hozirda ayrim tizimlar alohida ishlayotgani sababli ma'lumotlar almashinuvida qisman kechikishlar kuzatiladi. Yagona platforma orqali real vaqt rejimida 100 foiz aniq ma'lumot almashinuvi ta'minlanishi mumkin. Ikkinchidan, sun'iy intellekt asosida soliq to'lovchilar xatti-harakatlarini tahlil qilish tizimini kengaytirish zarur. Masalan, ilg'or davlatlarda bu texnologiya yordamida soliq firibgarliklarining 30–40 foizi erta bosqichda aniqlanmoqda. O'zbekistonda ham ushbu tizimni keng joriy etish yashirin iqtisodiyot ulushini yanada qisqartirishga yordam beradi. Uchinchidan, budget xarajatlari samaradorligini baholash tizimini takomillashtirish lozim. Har bir budget loyihasi bo'yicha aniq KPI ko'rsatkichlarini joriy etish, natijalarni 100 ballik tizim asosida baholash mexanizmini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir. Bu budget mablag'larining samarali sarflanishini ta'minlaydi. To'rtinchidan, hududiy darajada raqamli fiskal boshqaruvni kuchaytirish kerak. Hozirgi kunda respublikaning 14 ta hududida budget ijrosi bo'yicha elektron monitoring yuritilmoqda, biroq ayrim tuman va shaharlarda texnik infratuzilma yetarli darajada rivojlanmagan. Shu sababli 2026-yilgacha barcha hududiy moliya organlarini 100 foiz raqamli platformalarga ulash vazifasi dolzarb hisoblanadi. Beshinchidan, kiberxavfsizlik tizimini mustahkamlash zarur. Raqamli moliyaviy tizimlarda axborot xavfsizligini ta'minlash uchun maxsus himoya algoritmlarini joriy etish, ma'lumotlar bazasini shifrlash darajasini oshirish va har yili kamida 2 marotaba audit tekshiruvlarini o'tkazish tavsiya etiladi. Shuningdek, budget-soliq siyosatida aholining moliyaviy savodxonligini oshirish ham muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Fuqarolarning raqamli xizmatlardan foydalanish darajasi oshgani sayin soliq intizomi ham mustahkamlanadi. Hozirda aholining taxminan 70 foizi elektron xizmatlardan foydalanayotgan bo'lsa, bu ko'rsatkichni 90 foizga yetkazish maqsadga muvofiqdir.

Raqamlashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish orqali davlat moliyasi tizimida shaffoflik, tezkorlik va samaradorlik darajasini yanada oshirish mumkin [5]. Bu esa iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va budget-soliq siyosatini zamonaviy talablar asosida rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda budget-soliq siyosatini raqamlashtirish jarayonlari davlat moliyasini boshqarish samaradorligini oshirish, soliq tushumlarini barqarorlashtirish va budget jarayonlarida shaffoflikni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Amalga oshirilayotgan islohotlar elektron soliq hisobotlari, onlayn nazorat tizimlari, raqamli budget platformalari va avtomatlashtirilgan ma'lumotlar bazalari orqali fiskal boshqaruv sifatini sezilarli darajada yaxshilamoqda. Shu bilan birga, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili va integratsiyalashgan axborot tizimlarini keng joriy etish, hududiy raqamli infratuzilmani rivojlantirish hamda kiberxavfsizlikni mustahkamlash kabi yo'nalishlar kelgusida ushbu sohani yanada takomillashtirishning asosiy ustuvor vazifalari hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarning keng qo'llanilishi natijasida davlat moliya tizimining barqarorligi oshib, iqtisodiy rivojlanish uchun mustahkam fiskal asos yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Malikov T.S., Olimjonov O.O. Moliya. Darslik / Toshkent Moliya instituti. – Toshkent: 2019. – 969 bet.
2. Malikov T.S., Haydarov N.H. Moliya: umumdavlat moliyasi. / O'quv qo'llanma. - Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2009. – 556 b.
3. Sharifova N., Ravshanova G. O'ZBEKISTONDA BUDJET SOLIQ SIYOSATING IQTISODIY O'SISHGA TASIRI //EDUCATION AND RESEARCH IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATION. – 2026. – C. 438-443.
4. Hakimov H. Budget-soliq Va Pul-kredit Siyosatini Muvofiqlashtirishning Nazariy Yondashuvlari //Green Economy and Development. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 662713.
5. Yuldasheva S. O'zbekiston Respublikasida Zamonaviy Soliq Ma'murchiligini Joriy Etish Orqali Budget-soliq Siyosati Samaradorligini Yanada Oshirish //Green Economy and Development. – T. 2. – №. 2. – C. 663142.